

ביכורי מחקר – מאמרים קצרים מאת סטודנטים מצטיינים לתואר ראשון

נשים בחזבאללה: מהלכה למעשה | בר גל

נשים משולבות כיום בארגון חזבאללה השיעי-לבנוני ישירות כפונקציונריות, ובעקיפין במתן תמיכה לפעילות הצבאית של הארגון. השתתפותן נעשית ברוח מודל אידיאלי לחיקוי של דמויות נשים דומיננטיות ממשפחת הנביא, כפי שהן מפורשות על ידי הארגון. מאמר זה מציג את תשובת חזבאללה לפמיניזם המערבי, שאותו ארגון הנשים של חזבאללה דוחה בתוקף, ואת החלופה שהארגון מציע לאקטיביות נשית, אשר שאובה מהמקורות האסלאמיים ומהמחשבה הפוליטית השיעית המודרנית. המאמר ממחיש כיצד נשות הארגון מתרגמות את תפיסת המודל האידיאלי לדמות האישה בארגון למעשה של השתתפות נשית ותרומה ל"טוב המשותף", המהווה את כרטיס הכניסה שלהן לחברת חזבאללה. דרך ניתוח ותרגום ראשון מערבית של אתר ארגון הנשים בחזבאללה ואמצעי תקשורת נוספים ברשות הארגון, המאמר מבקש לתת מענה ראשוני לפערי המחקר האקדמי בתחום זה – אשר עסק ברובו עד כה בנשים בחזבאללה מתוך ראייה צבאית בלבד, ובנוסף מתאר את ההשתתפות הנשית על בסיס התבוננות מבחוץ, ולא התבוננות על נשות חזבאללה על עצמן.

מבוא

בנרטיב הרשמי של ארגון חזבאללה השיעי-לבנוני, נשים שותפות לפעילות הארגון מאז הקמתו בשנת 1982. אולם רק בשנת 1991 ניכרה פריצת דרך בהשתתפות הנשית בו, אז הוקמו ארגוני הנשים של חזבאללה כמסגרת-גג המאגדת את פעילות הנשים בארגון. כיום נשים משולבות בארגון הן ישירות כפונקציונריות, והן בעקיפין בפעילות הצבאית שלו. השתתפותן נעשית בדמות המודלים הנשיים לחיקוי שמציג הארגון, המתבססים על דמויותיהן של פאטמה אל-זהראא' וזינב בנת עלי – בתו של הנביא מחמד ואשת עלי בן אבי טאלב¹, ובתם של פאטמה ועלי ונכדתו של הנביא, בהתאמה – לפי פירושן במחשבה הפוליטית השיעית המודרנית: אקטיביות ורודפות צדק, אדוקות, צנועות ומשכילות, וידועות בתמיכתן בבני משפחתן שהידיים².

¹ עלי בן אבי טאלב היה בן דודו וחתנו האהוב של הנביא מחמד. הוא היה הח'ליף ישר-הדרך הרביעי והאחרון, ולפי השיעה הוא יורשו הלגיטימי של מחמד, ולפיכך האמאם הראשון.

² משמעות המונח "שהיד" (מילולית: עד) הוא אדם אשר הקריב את חייו למען האסלאם. בהקשר זה, שהיד הוא חלל (מרטר) שנפל במלחמת קודש.

כרטיס הכניסה של האישה לחברת חזבאללה הוא תרומתה ל"טוב המשותף"³: תמיכה בלוחמים ובמשפחות שהידיים, הולדת לוחמים חדשים וחינוכם, הפצת הדרך האסלאמית והצגת אדיקות בציבור.

מאמר זה יציג את תשובת חזבאללה לפמיניזם המערבי, שאותו נשות הארגון דוחות באופן רשמי, ואת האלטרנטיבה שהארגון מציע לאקטיביות נשית. בין היתר יומחש כיצד הדרישות לפעולה נשית באות לידי ביטוי בפעולות הנשים ובתרומתן לארגון. רוב המחקר הקיים כיום על נשים בחזבאללה עוסק בשיתוף נשים במוסד הצבאי של הארגון או בהדרתן ממנו, ובוחן את חזבאללה בראייה מונוליתית כארגון סמי-צבאי, ולא כארגון פוליטי-חברתי המנהל מוסדות שונים – שאחד מהם הוא זרוע צבאית. דרך ניתוח חלוצי של מקורות ראשוניים, בדגש על אתר ארגוני הנשים בחזבאללה ואמצעי תקשורת אחרים מטעם הארגון, מחקר זה מבקש לתת מענה ראשוני לפערי המחקר הקיימים כיום בתחום זה.

סקירת ספרות

כחלק מהפיכת חזבאללה מארגון התנגדות צבאי שיעי לפרויקט הגמוני בדמות תנועת מקאומה⁴ שיעית, ולאחר מכן כלל-לבנונית, ביקש הארגון להחזיר את תפיסות ההתנגדות לחברה האזרחית בלבנון.⁵ בתוך כך הבנה חזבאללה מודל אידאלי⁶ לחיקוי של אישה הפעילה בארגון, המבוסס על פרשנות אקטיבית לדמויות נשיות מאאל-אל בית: שיעית אדוקה, אקטיביסטית, משכילה, מודעת ותורמת ל"טוב המשותף" השיעי והלבנוני. למרות קווי דמיון בין דימוי זה לתפיסה הפמיניסטית-ליברלית המערבית, באופן רשמי חזבאללה

³ "הטוב המשותף" הוא מונח הלקוח מתחומי המחקר של מדע המדינה, כלכלה ופילוסופיה. משמעותו הוא טובתה של החברה, בניגוד לטובתם של אינדיבידואלים בחברה או חלקים ממנה, והוא מזוהה בעיקר עם תאוריות רפובליקניות. הפרט בחברה רפובליקנית ממש את חברותו באופן מעשי דרך השתתפות בה ועיצוב הטוב המשותף לחברה, ובהגנה על הטוב המשותף. ככל שאדם תורם יותר לטוב המשותף בחברה רפובליקנית, כך עולה מעמדו האזרחי בחברה. להרחבה ראו: Etzioni, Amitai. *The Common Good*. Malden, Mass.: Polity, 2004.

⁴ משמעות המונח "מקאומה" הוא התנגדות. המונח נטבע במלחמת העולם השנייה כתרגום לערבית של המונח "Resistance", ומשמעותו התנגדות לכובש למען שחרור לאומי. המונח הגיע למזרח התיכון דרך מלחמת אלג'יר, ובהמשך אימצה אותו גם תנועת חזבאללה. להרחבה על המונח בהקשר לחזבאללה ראו: עבד אל-קאדר כנעאנה, **חזבאללה והגמוניית המקאומה** (ירושלים: מאגנס, 2021), 168–172.

⁵ כנעאנה, **חזבאללה**, 172.

⁶ מודל אידאלי (מוכר גם בשם "טיפוס אידאלי") הוא מונח סוציולוגי שטבע מקס ובר, ומציג מודל "מושלם" לניתוח ולמדידה של תופעות חברתיות, פוליטיות, היסטוריות וכלכליות. למודל האידאלי בסוציולוגיה שני תפקידים: ראשית זהו כלי לניתוח ואפיון של תופעות, והגדרה תאורטית כללית של עולם התופעות האמפיריות שהטיפוס האידאלי בא לתאר (במאמרנו: מהי אישה שיעית "מושלמת" לפי ארגון חזבאללה – זינב ופאטמה אל-זהראא?). שנית, זהו כלי לשיפוט נורמטיבי של התופעות האמפיריות, ובירור אם הן פועלות באופן התואם ביותר את ההגדרות התאורטיות הכלליות שלה (במאמרנו: האם אישה שיעית המשתייכת לחזבאללה היא אישה טובה? האם היא מקיימת את המודל של פאטמה אל-זהראא וזינב?). להרחבה על מתודולוגיית הטיפוס האידאלי ראו פרק שלישי בספר: Max Weber, *Methodology of Social Sciences* (New York: Routledge, 2017).

דוחה את הפמיניזם המערבי. לפי עמדת הארגון הרשמית, הפמיניזם הוא תנועה החותרת לניתוק הנשים ממחויבויותיהן למשפחה ולקהילה, אשר מובילה לניכור ולאינדיווידואליזם. לדידן, הנשים והאנשים הדוגלים בפמיניזם המערבי מחפשים שוויון חסר משמעות, מכיוון שתפקידיהם ויכולותיהם של האישה והגבר שונים. בניגוד אליהם, ארגון חזבאללה ונשותיו חותרים לצדק, ומנסים ליצור דמות נשית המבוססת על המסורת השיעית. שילוב התפיסה הדתית ודחיית הפמיניזם המערבי נותנים לגיטימציה להשתתפות נשים כפונקציונריות בתחומים שונים בארגון מצד החברה השיעית, גם בקצותיה השמרניים.⁷

ניתוח קונספטואלי

בהסתמכות על פרשנות אקטיבית למקורות האסלאמיים, שיסודותיה הונחו במחצית השנייה של המאה העשרים על ידי הוגים שיעים מהפכנים, הנרטיב של חזבאללה מבנה את דמות האישה דרך שתי דמויות נשיות מאאל אל-בית⁸ הנתפסות כמודל לחיקוי: פאטמה אל-זהראא' וזינב بنت עלי. פאטמה, בת הנביא מחמד, אשת עלי בן אבי טאלב ואימם של אל-חסן ואל-חסין,⁹ משמשת מודל לצניעות, לסבלנות, לאקטיביות ולעמידה על זכויותיה, לצד השכלה בידע אסלאמי והפצתו.¹⁰ מניתוח קטעי הגות באתר הרשמי של ארגוני הנשים, פאטמה מצטיירת כדמות אימהית ופרקטית, אינטלקטואלית וחדשנית, אך גם מוסרית ואדוקה. בכתבים מודגשת חלוקת התפקידים בינה לבין אישה עלי, תמיכתה בעלי, וכן עמדתה הרוחנית הגבוהה ובקיאותה הדתית חרף היותה אישה.¹¹

לצד דמותה של פאטמה ניצבת דמות בתה, זינב. במחשבה הפוליטית השיעית-אקטיביסטית המודרנית, זינב מתוארת כאחת המהפכניות הראשונות באסלאם. בקרב כרבלאא'¹² היא מציגה מודל לאקטיביזם ואומץ לצאת בגלוי מול השלטון – במקרה זה, שלטונו של יזיד בן מעאויה העושק, אשר הרג את

Omayma Abdellatif and Marina Ottaway, "Women in Islamist Movements: Toward an Islamist Model of Women's Activism," *Carnegie Papers* 2 (2007), 7–8.

⁸ אאל אל-בית הם בני משפחתו הקרובה של נביא האסלאם, מחמד, וצאצאיו הישירים.

⁹ בניהם של עלי ופאטמה, אחיהם של זינב ונכדיו של מחמד. חסן הבכור הוא האמאם השני בשיעה, וחסין הצעיר הוא האמאם השלישי. חסין נהרג בקרב כרבלאא' בשנת 680. גבורתו ודבקו באסלאם נחשבות למופת, והקרב נחשב למיתוס המכונן בשיעה.

¹⁰ <https://www.alzakiya.com/category/1143/%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%AF%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%87%D8%B1%D8%A7%D8%A1-%28%D8%B9%29>

נדלה בתאריך: 3/7/2022

¹¹ <https://www.alzakiya.com/5777/1143/%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%AF%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%87%D8%B1%D8%A7%D8%A1-%28%D8%B9%29>

נדלה בתאריך: 3/7/2022

¹² קרב שהתקיים בשנת 680 באזור עראק של היום, בין בית עלי בן אבי טאלב לבין הכוחות האומיים של יזיד בן מעאויה. הקרב הסתיים בניצחון הכוחות האומיים ובמותו של חסין בן עלי וכלל אנשי שיירתו, מלבד בנו שלא הגיע לקרב. הוא נחשב לאירוע ולמיתוס המכונן של השיעה.

אל-חסיין ושיירתו.¹³ כפי שתיאר ההוגה השיעי בן-זמננו אל-קרישי, לזינב תפקיד מכריע ברנסנס האינטלקטואלי השיעי המודרני. לדידו, זינב הפיצה מודעות פוליטית ודתית בתקופה שבה האנשים היו אדישים, ונאומיה המהפכניים ביטאו אמונה, כבוד וצניעות. היא יצאה נגד ה"קפיטליזם"¹⁴ האומיי, שקרא תיגר על האסלאם ועל הדאגה לחלשים. הגות אל-קרישי מודגשת במדור "מודל לחיקוי" באתר ארגוני הנשים.¹⁵ כוחות הנפש והשלווה של זינב מוצגים כמודל לבנות המשפחה של שהידים, והיותה בת משפחה של שהיד כזינב מוצג ככבוד נעלה לאישה.¹⁶

הנשים הנחשפות למודל דרך אמצעי התקשורת של ארגון חזבאללה ומשתתפות בפעילויותיו מצופות להפנים את מקומן ותפקידיהן בהיררכיה המגדרית בו: אימהות ורעיות. באחריותן החינוך והתמיכה בגברים, לצד הפגנת אדיקות דתית-ציבורית וצניעות. ברם עליהן גם להיות משכילות, מודעות לזכויותיהן ואקטיביות.¹⁷ ערכים אלו משלימים את ערכי ההתנגדות הגבריים: אם המלחמה היא הביטוי העליון של הפטריארכיה, ודמות הלוחם היא סמל הגבריות האולטימטיבי¹⁸ – אזי האישה אשר תומכת בלוחם, יולדת לוחמים לעתיד ומחנכת אותם, ומתאבלת על שההידים, היא סמל הנשיות האולטימטיבי בארגון, וזוהי תרומתה ל"טוב המשותף".¹⁹

ניתוח פונקציונלי

ב"אגרת הפתוחה" שפרסם חזבאללה בשנת 1985 הוצגו ההתייחסות והלגיטימציה הפומביים הראשונים להשתתפות נשים בארגון.²⁰ בתחילת שנות התשעים החלו נשים להשתתף בפועל במוסדות הארגון, לצד

¹³ Lara Deeb, *An Enchanted Modern* (Princeton: Princeton University Press, 2011), 162–164.

¹⁴ כך במקור.

¹⁵ <https://www.alzakiya.com/6680/1142/%D8%AF%D9%88%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%AF%D8%A9-%D8%B2%D9%8A%D9%86%D8%A8-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D9%86%D9%87%D8%B6%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%81%D9%83%D8%B1%D9%8A%D8%A9> נדלה בתאריך: 3/7/2022.

¹⁶ Deeb, *An enchanted modern*, 162–164.

¹⁷ Victoria Firmo-Fontan, "Power, NGOs and Lebanese Television: A Case Study of Al-Manar TV and the Hezbollah Women's Association," in *Women and the Media in the Middle East: Power through Self-Expression*, ed. Naomi Sakr (London: I.B. Tauris, 2004), 175–176.

¹⁸ Errol Miller, "Gender, Power and Politics: An Alternative Perspective," in *Gender, Peace and Conflict*, eds. Dan Smith and Inger Skjelsboek (Oslo: International Peace Research Institute, 2001), 85.

¹⁹ Maria Holt, "The Unlikely Terrorist: Women and Islamic Resistance in Lebanon and the Palestinian Territories," *Critical Studies on Terrorism* 3, no. 3 (2010): 375–378. ראו גם: Deeb, "An Enchanted Modern," 162–164.

²⁰ Augustus Norton and Leonard Binder, *Amal and the Shi'a: Struggle for the Soul of Lebanon*, Vol. 13 (Austin: University of Texas Press, 1987), 181.

תפקידיהן המסורתיות כאימהות וכרעיות של לוחמים. דרכן להמשיך את פאטמה וזינב הייתה שירות ישיר או עקיף לקהילה בשורות הארגון. נוסף על כך, הפעילות בארגוני הנשים מבטאת אדיקות ציבורית של נשים שיעיות בקהילה.²¹ מהצד השני, בחזבאללה מתקיים מודל "עסקה פטריארכלית" (Patriarchal bargain)²² מול נשים, לפיו הנשים מקבלות תפקידים משניים בזירה הציבורית בתמורה להגנה ולכבוד מצד הגברים. העסקה נערכת על ידי גברים ב"חליפין" בין צדדים לא שווים, כך שנשים מוגבלות בהשתתפותן בתפקידים התואמים את מודל הנשיות בארגון, וזרכו הן זכות ביקרה ציבורית.

מראשיתו פיתח חזבאללה מוסדות המסייעים לשכבות האוכלוסייה המוחלשות שהוא מייצג, וזרכם הוא פעל להעמקת תפיסת המקאומה בקרב תומכי הארגון ולהבטחת תמיכתם לטווח הארוך.²³ במסגרת זו הוקמו בשנת 1991 ארגוני הנשים של חזבאללה,²⁴ כמוסד-גג לאיגוד פעילות הנשים. ארגוני הנשים החלו כזרוע למתן שירותים חברתיים-קהילתיים, ומאז התרחבו גם לעיסוק בתחומים נוספים. כיום עומדת בראש ארגוני הנשים חג'ה עפאף אל-חכים. לפי מסמך העמדה הרשמי שכתבה אל-חכים על מהות ארגוני הנשים, מטרתם העליונה היא למלא את הציווי "לצוות את הטוב ולאסור את הרע"²⁵ – קרי, לשאוף לכינון הצדק לפי פרשנותן לאסלאם ברוח פאטמה וזינב. לטענת אל-חכים, משנת 1982 הנשים השיעיות לוקחות חלק פעיל בג'האד דרך תמיכתן במג'האדין,²⁶ לצד תמיכה במשפחות השהידים והפצועים. מטרה נוספת היא קידום השכלת נשים ומודעותן לזכויותיהן, כדי לסייע להן להיחלץ ממעגל העוני ולמלא את תפקידן. אל-חכים מציבה את ארגוני הנשים בליבת קבלת ההחלטות והפעולה בארגון, ונותנת להם תפקיד בעיצוב ההיסטוריה והעתיד של הקהילה השיעית ושל העם הלבנוני.²⁷

הצירים המרכזיים בפעילות ארגוני הנשים הם הציר התרבותי-דתי והציר החברתי. הציר התרבותי-דתי מתמקד בהפצת הדת והתרבות האסלאמית. בפן התרבותי מתקיימים קורסים לנשים על זכויותיהן לפי מקורות אסלאמיים. לפי ביטאון "בקית אללה", בקורסים משתתפות מאות נשים מדי שבוע. בקורסים מוקנות

²¹ Deeb, "An Enchanted Modern," 162–164.

²² להרחבה נוספת על המושג Patriarchal bargain ראו: Deniz Kandiyoti, "Islam and Patriarchy: A Comparative Perspective," in *Women in Middle Eastern History*, eds. Nikki R. Keddie and Beth Baron (New Haven: Yale University Press, 2018), 23–42.

²³ כנעאנה, **חזבאללה והגמוניית המקאומה**, 164–165.

²⁴ الهيئات النسائية في حزب الله.

²⁵ الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر.

²⁶ מג'האדין הם לוחמי הג'האד, בהקשרו כמלחמת קודש נגד עוכרי האסלאם, כופרים או עובדי אלילים שמורדים בשלטון האסלאם.

²⁷ <https://www.alzakiya.com/5170/1184> נדלה בתאריך: 3/7/2022.

זכויות הנשים באסלאם, ומודגש כי הנורמות החברתיות שאינן מבטאות את "האסלאם האמיתי" הן שאשמות במצב הרעוע של הנשים.²⁸ נוסף על כך מתקיימים קורסים לנערות ופעילויות פנאי וחינוך, ופועלת עמותה לזכר אאל אל-בית.²⁹ בציר החברתי, הפעילות מתמקדת בתמיכה נפשית וכלכלית בנשים, חינוך לבריאות הציבור, תמיכה במשפחות שהידים, שיעורי אימהות, העלאת מודעות לזכויות נשים וסיוע ברכישת מקצועות לנשים.³⁰ גם עזרה ליתומים היא ערך מרכזי בתפיסת ארגוני הנשים. לדברי מזכ"ל חזבאללה, חסן נזראללה, לנשות הלוחמים יש אחריות משמעותית כלפי היתומים וכלפי השהידים.³¹

הנשים הפעילות בחזבאללה לוקחות חלק גם בפעילות הפוליטית, ושיתופן בכך עומד בלב המאמצים האסטרטגיים של הארגון.³² עם זאת, אישה אחת בלבד, רימא פח'רי, חברה בזרוע הפוליטית של חזבאללה. העמדה הרשמית של ארגוני הנשים היא שלנשים יש זכות להשתתפות, ובעיקר אחריות להשתתפות, אך התנאים טרם בשלו להשתתפות מלאה של נשים בפוליטיקה הלבנונית בשל חסמים שונים – בהם היעדר השכלת נשים מספקת והיעדר תמיכה מגברים בקהילה. לפי עמדה זו, על הגברים לפתח מודעות לחשיבותה של השתתפות הנשים בארגון, בדומה לחלוקת התפקידים שהייתה בין פאטמה לעלי: פאטמה הייתה מעורבת בחיים הציבוריים אך לא נטשה את תפקידה בבית, ועלי מילא את תפקידיו הציבוריים ולצד זאת נטל גם הוא חלק פעיל בביתם.³³ אך חרף היעדרותן מהפרלמנט, נשים מעלות את תשומותיהן דרך ארגוני הנשים, ואלה משפיעים על החלטות המועצה המדינית ועל הסוגיות שמקדם חזבאללה בפרלמנט הלבנוני.³⁴

Abdellatif and Ottaway, "Women in Islamist Movements," 5–6. ²⁸

<https://baqiatollah.net/article.php?id=3046> נדלה בתאריך: 3/7/2022. ²⁹

<https://baqiatollah.net/article.php?id=3046> נדלה בתאריך: 3/7/2022. ³⁰

Deeb, "An enchanted modern," 199. ³¹

Abdellatif and Ottaway, "Women in Islamist Movements," 5–6. ³²

Deeb, "An enchanted modern," 214–216. ³³

Abdellatif and Ottaway, "Women in Islamist Movements," 5–6. ³⁴

כנס המוני שארגנו ארגוני הנשים ב-26.02.2019, להוקרת פאטמה בו השתתפו נצראללה וחג'ה עפאף אל-
חכים.

בפן הצבאי נשים ממלאות תפקיד עקיף בהתאם ל"עסקה הפטריארכלית", קרי, היותן בנות משפחה של לוחמים ושהידים, ותמיכה ביתומים ובמשפחות שכולות. בהקשר לכך, נצראללה התבטא כי הקראן לא אוסר זאת, אך נשים צריכות להימנע מהשתתפות צבאית בהתאם למסורת ולמנהגים השיעיים. גם פח'רי התבטאה כי חלקן של הנשים בהתנגדות הוא בתמיכה בגברים בבניית ההתנגדות, לצד הפצת האסלאם.³⁵

סיכום

קצרה היריעה מלהציג במאמר זה את התפיסה הקונספטואלית הכוללת של מודל האישה בארגון חזבאללה, ואת תפקידיהן המלאים של נשים במוסדותיו. הקונספט והפונקציה של נשים בארגון עברו התאמות להקשר החברתי, הפוליטי והדתי שבו הארגון פועל. לצד דחיית הפמיניזם המערבי, מסופק מערך אחר של תשובות מהמקורות האסלאמיים וממסגרת רחבה של מחשבה פוליטית שיעית מהפכנית. במתן תשובה אמונית-מסורתית מתחזקת הלגיטימציה לפעילות נשים במסגרת הארגון. חזבאללה יצר מודל אידיאלי של נשים שיעיות הפעילות בארגון, דרך התבססות על דמויותיהן של פאטמה אל-זהראא' ושל זינב בנת עלי, כפי שהן

Nicola Pratt, "The Gender Logics of Resistance to the 'War on Terror': Constructing Sex-Gender Difference Through the Erasure of Patriarchy in the Middle East," *Third World Quarterly* 33, no. 10 (2012): 1826.

נתפסות על ידו. מכאן נוצר מודל המבטא את דמותה של בת משפחת הלוחם והשהיד, בעלת השכלה כללית ודתית, אקטיבית ומודעת לזכויותיה, וצנועה בהליכותיה ובעמדותיה המוסריות.

עדיין קיימים פערי מידע ומחקר רבים על תפיסת האישה בקרב חזבאללה ועל התפקיד שהיא ממלאת בארגון, ובמיוחד ההשתתפות וההשפעה הפוליטית של ארגוני הנשים, ויכולתם להעלות תשומות להנהגת הארגון. רוב המחקרים שפורסמו עד כה בנושא עסקו בעיקר בשיתוף נשים במוסד הצבאי של חזבאללה או בהדרתן ממנו, ובחנו את חזבאללה בראייה מונוליתית כארגון סמי-צבאי, ולא כארגון פוליטי-חברתי בעל מוסדות שונים – בהם גם זרוע צבאית. מחקרים נוספים על הנשים בחזבאללה שייערכו בהמשך למאמר הנוכחי יסיפו עומק ויחשפו שאלות חדשות בנושא זה.

ביבליוגרפיה

מקורות ראשוניים

אל-היא'את אל-נסאא'יה פי חזב אללה. **אהמיה אל-חג'אב פי אל-ת'קאפה אל-אסלאמיה.**

<https://www.alzakiya.com/6033/1134/%D9%85%D8%A4%D8%AA%D9%85%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%AC%D8%A7%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D9%84%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%AD%D8%AF%D9%8A%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B9%D8%A7%D8%B5%D8%B1%D8%A9>

אל-היא'את אל-נסאא'יה פי חזב אללה. **אל-יום מן אכבר אל-מסא'וליאת, אח'ואתנא יג'ב אן יד'הבן**

לתערף עלא אל-סידה אל-זהראא' ואיצ'א אן יעלמו מן אג'ל תערף אל-סידה אל-זהראא'

לבנתהן לנסאא' בלדנא לנסאא' אלעאלם יג'ב אן נקדם הד'ה אל-קדוה והאד'א אל-נמוד'ג'.

<https://www.alzakiya.com/5767/1143/%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%AF%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%87%D8%B1%D8%A7%D8%A1-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AF%D9%88%D8%A9-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B3%D9%88%D8%A9-%D9%81%D9%8A-%D9%81%D9%83%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%85%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%81%D8%AF%D9%89>

אל-היא'את אל-נסאא'יה פי חזב אללה. אל-סידה פאטמה אל-זהרא' (ע).

<https://www.alzakiya.com/category/1143/%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%AF%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%87%D8%B1%D8%A7%D8%A1-%28%D8%B9-%29>

אל-היא'את אל-נסאא'יה פי חזב אללה. לקד סג'לת אל-סידה זינב פי מואקפהא אל-משרפה שרפא

ללאסלאם.
<https://www.alzakiya.com/6680/1142/%D8%AF%D9%88%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%AF%D8%A9-%D8%B2%D9%8A%D9%86%D8%A8-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D9%86%D9%87%D8%B6%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%81%D9%83%D8%B1%D9%8A%D8%A9>

אל-היא'את אל-נסאא'יה פי חזב אללה. סאדת אל-מחבה ואל-תואפק בית עלי ופאטמה, להמא כא

מנ **תקאסם** **אל-אדואר,** **ואל-קיאם** **באל-אחבאת.**
<https://www.alzakiya.com/5777/1143/%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%AF%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%87%D8%B1%D8%A7%D8%A1-%D8%B9%D9%84%D9%8A%D9%87%D8%A7-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85>

אל-חכים, חג'ה עפאף. תרתבט מסירה אלמראה פי חזב אללה בלתעלים אל-אלהיה אל-מנזלה וחית'

ימת'ל אל-דין מן מנט'ורהא מן מט'אהר לטף אללה תעאלא בלאנסאן.
<https://www.alzakiya.com/5170/1184>

בקית אללה. אל-שנה אל-עאשרה, אל-עודד 120, אל-היא'את אל-נסאא'יה-אלדור ואהדאף.

<https://baqiatollah.net/article.php?id>

מקורות משניים

כנעאנה, עבד אל-קאדר. **חזבאללה והגמוניית המקאומה.** ירושלים: מאגנס, 2021.

Abdellatif, Omayma and Ottaway, Marina. "Women in Islamist Movements: Toward an Islamist Model of Women's Activism." *Carnegie Papers* 2 (2007): 3–13.

Deeb, Lara. *An Enchanted Modern*. Princeton: Princeton University Press, 2011.

- Firmo-Fontan, Victoria. "Power, NGOs and Lebanese Television: A Case Study of Al-Manar TV and the Hezbollah Women's Association." In *Women and the Media in the Middle East: Power through Self-Expression*, edited by Naomi Sakr, 162–179. London: I.B. Tauris, 2004.
- Holt, Maria. "The unlikely terrorist: women and Islamic resistance in Lebanon and the Palestinian territories." *Critical Studies on Terrorism* 3, no. 3 (2010): 365–382.
- Miller, Errol. "Gender, Power and Politics: An Alternative Perspective." In *Gender, Peace and Conflict*, edited by Dan Smith and Inger Skjelsboek, 80–103. Oslo: International Peace Research Institute, 2001.
- Norton, Augustus R., and Binder, Leonard. *Amal and the Shi'a: Struggle for the Soul of Lebanon* (Vol. 13). Austin: University of Texas Press, 1987.
- Pratt, Nicola. "The Gender Logics of Resistance to the 'War on Terror': Constructing Sex-Gender Difference Through the Erasure of Patriarchy in the Middle East." *Third World Quarterly* 33, no. 10 (2012): 1821–1836.
- Rida, Nour. *Zainab Hassan Nasrallah's Thoughts on Women's Role, Society and Politics – Part 2*. <https://english.alahednews.com.lb/47948/269>.